

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ ՆԵՐՄՈՒԾԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Նարինե Կարապետյան

*ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,
ՀՀ ՊՆ իրավաբանական վարչության ավագ սպա, փոխգնդապետ*

Ժամանակակից միջազգային հանրության յուրաքանչյուր անդամ պետություն, իր անվտանգությունն ապահովելու և այլ պետությունների հետ խաղաղ գոյակցելու անհրաժեշտությունից ելնելով, ձգտում է նախևառաջ կատարելագործել ներպետական օրենսդրությունը՝ փորձելով ստեղծել իրավական պետություն, որտեղ երաշխավորված են և առավելագույնս ապահովված մարդու հիմնարար իրավունքներն ու ազատությունները:

Ներկայումս միջազգային մարդասիրական իրավունքի (այսուհետև՝ ՄՄԻ) ոլորտում ստեղծված է միջազգային իրավական փաստաթղթերի բավականին մեծ համալիր, և պատերազմի օրենքներն ու սովորույթները ամփոփված են դոկտրինալ մակարդակով: Սակայն իրավաբանական նորմերի ցանկացած համակարգ, անկախ դրա մշակվածության աստիճանից, չի կարող գոյատևել, եթե այն չունի ազդեցություն հասարակական կյանքի վրա¹: Իրավունքը պարզապես ոչինչ է, եթե դրա դրույթները չեն իրացվում մարդկանց գործունեության մեջ և հասարակական հարաբերություններում²:

Փորձը ցույց է տալիս, որ գործնականում ազգային իրավական համակարգերը միշտ չէ, որ ապահովում են իրենց կառավարությունների ստանձնած միջազգային իրավունքի նորմերի անշեղորեն կատարելու պարտավորությունները, այդ թվում նաև՝ զինվորական հանցագործությունների արդյունավետ կանխարգելումը, որի դերն ու նշանակությունը չափազանց կարևոր են զինված ընդհարումների ժամանակ մարդու իրավունքների պաշտպանության առումով:

XX-XXI դդ. սահմանագծին միջազգային հանրությունը համոզվել է, որ ստեղծված իրավիճակում միջազգային խաղաղությունն ու անվտանգությունը պահպանելու միակ միջոցը միջազգային մարդասիրական իրավունքի պայմանագրային և սովորույթային նորմերի ազգային իրավական համակարգերի ներդրումն է ու դրանք անշեղորեն կատարելու նպատակով համապատասխան ներպետական գործունեականիզմի ստեղծումն է:

Միջազգային իրավունքի, այդ թվում ՄՄԻ-ի նորմերի, ներպետական իմպլեմենտացիայի մեխանիզմի առկայությունն ապահովում է ստանձնած միջազգային պարտավորությունների լիարժեք և ժամանակին կատարումը:

Իմպլեմենտացիայի ազգային գործունե մեխանիզմից հիմնականում կախված են պետության հեղինակությունը և մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում իրավական համակարգի արդյունավետությունը, այդ թվում նաև զինված ընդհարումների պայմաններում: Եթե խաղաղ ժամանակ ՄՄԻ-ի իրացման ուղղությամբ

¹Տե՛ս **Ա. Շ. Գարբերովսկի**, Имплементация норм международного права. Киев: Вища школа, 1980, էջ 47:

²Տե՛ս **Լ. Շ. Կյաչ**, Общая теория права. Л., // 1976, էջ 201:

չձեռնարկվեն միջոցներ, ապա հնարավոր չէ երաշխավորել, որ զինված ընդհարման պայմաններում հակամարտարող կողմերը կպահպանեն ՄՄԻ-ով սահմանված կանոնները: Այդ պատճառով Ժնևի կոնվենցիաների և 1977 թ. Լրացուցիչ արձանագրությունների մասնակից յուրաքանչյուր պետություն պարտավոր է ձեռնարկել բոլոր հնարավոր միջոցները ՄՄԻ-ի նորմերի իմպլեմենտացիայի ուղղությամբ: Այս խնդրի լուծմանն է կոչված ՄՄԻ-ի իմպլեմենտացիայի ազգային մեխանիզմը:

Զնայած միջազգային և պետական մակարդակով իրավական բազայի զգալի կատարելագործմանը, այդուհանդերձ վերջին շրջանում աշխարհի տարբեր մասերում ծագած ինչպես միջազգային, այնպես էլ ոչ միջազգային զինված ընդհարումների ժամանակ արձանագրվում են միջազգային մարդասիրական և մարդու իրավունքների չափազանց մեծ ծավալների խախտումներ, որոնք հաճախ մնում են անպատիժ, ինչն ավելի է խստացնում ՄՄԻ-ի ոլորտում պետությունների ստանձնած պարտականությունների կատարման անհրաժեշտությունը:

ՄՄԻ-ի նորմերը նշանակալից չափով *jus cogens* բնույթի են, և համաձայն Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին Վիեննայի կոնվենցիայի 53-րդ հոդվածի՝ «ամբողջությամբ ընդունվում և ձանաչվում են միջազգային հանրության կողմից որպես նորմեր, որոնցից շեղումն անթույլատրելի է, և որը կարող է փոփոխվել ընդհանուր միջազգային իրավունքի հաջորդ նորմով»³:

ՄՄԻ-ի կիրառման լավագույն երաշխիքը պետությունների կողմից *Pacta sunt servanda* սկզբունքի պահպանումն է: Ժնևի կոնվենցիաներին և դրանց Լրացուցիչ արձանագրություններին միանալով՝ պետությունները ստանձնել են այդ փաստաթղթերի դրույթների կատարման և պահպանման պարտավորությունը:

Ընդհանուր առմամբ կարելի է ասել, որ պետությունների համար միջազգային իրավունքից բխող իրավական բնույթի պարտավորությունների պարտադիր ուժի սահմանումն այնպես, ինչպես առանձին անձանց համար ներպետական օրենսդրությունից բխող պարտավորությունների պարտադիր կատարումը, ժամանակակից միջազգային իրավունքի կարևորագույն խնդիրն է:

ՄՄԻ-ի նորմերի կատարման հիմնական միջոցը վարքագծի որոշակի կանոնների անմիջական կատարումն է այն սուբյեկտների կողմից, որոնց համար դրանք նախատեսված են⁴: Իրավունքի իրացման գործառնություն պետության դերը չնվազեցնելով, այնուամենայնիվ հարկ է նշել, որ ՄՄԻ-ի նորմերի բացարձակ մեծամասնությունը հասցեագրված է միջազգային պայմանագրի մասնակիցների պետական մարմիններին և ֆիզիկական անձանց⁵:

Այս առումով ՄԱԿ-ի միջազգային իրավունքի հանձնաժողովը պետությունների պատասխանատվության վերաբերյալ հողվածների նախագծում մատնանշում է. «Պետությունը դա իրական կազմակերպված ամբողջականություն է, սակայն այդ «իրականության» ձանաչումը չի հերքում տարրական ճշմարտությունն առ այն, որ պետությունը որպես այդպիսին չի կարող գործել ֆիզիկապես: Հետևաբար վերջին հաշվով որպես «պետության գործողություն դիտվող վարքագիծը չի կարող լինել այլ ինչ, քան գործողություն կամ անգործություն, որն իրականացվել է մարդու կամ մարդկային հասարակության կողմից»⁶:

Միջազգային իրավունքի նախանշումների իրականացումն ապահովող իրավա-

³ Lauri Hannirainen. Peremptory Norms (*jus cogens*) in International Law, Historical Development, Criteria, Present Status. Helsinki, Finnish Lawyers' Publishing Company, 1998:

⁴ St'u Sassoli M. Mise en aevure du droit international humanitaire et du droit international des droits de l'home//Schw eizerisches Jahrbuch des Volkerrechts. Vol. XLIII. 1987, էջ 34:

⁵ Scelle G. Regles generals du droit de a paix //R.C.A.D.I. 1993, vol. 46, էջ 366:

⁶ Doc. UN A/51/10, էջ 183:

կան և կազմակերպչական միջոցների բովանդակությունը նախևառաջ կախված է միջազգային իրավանորմերի բնույթից և իհարկե ներպետական իրավական համակարգի առանձնահատկություններից:

Ուսումնասիրելով ՄՄԻ-ի նորմերի իրավական բովանդակության ազդեցությունը դրանց ներպետական մակարդակով իրագործման գործընթացի վրա՝ հարկ է նշել, որ իրավունքի նախանշումների բնույթով և դրանք պետության ներսում կիրառելու հնարավորության առումով ՄՄԻ-ն ներառում է նորմերի երկու տեսակ. նորմեր, որոնք կարող են գործել (կիրառվել) անմիջականորեն (ինքնակատարվող նորմեր), և նորմեր, որոնց կիրառումը պայմանավորված է ներպետական իրավունքով:

Որպեսզի միջազգային պայմանագրերի դրույթները որակվեն ինքնակատարվող, դրանց ձևակերպումը պետք է լինի հստակ և համակողմանի¹. այսինքն՝ առանց ազգային օրենսդրի միջամտության այդ նորմերը պետք է պայմանագրի մասնակիցներին ուղղակիորեն օժտեն իրավունքներով և պարտականություններով², ընդ որում, ինչպես նշում է բելգիացի իրավագետ Էրիկ Դեյվիդը, «այն հանգամանքը, որ միջազգային նորմը կարող է անցնել ներպետական իրավունք ներմուծվելու ընթացակարգը, չի նշանակում, որ դրա ուղղակի գործողությունը հնարավոր չէ»³:

ՄՄԻ-ի նորմերի մեծ մասը կարող է գործել (կիրառվել) անմիջականորեն, քանի որ հիմնական իրավական ակտերը՝ ժնկի չորս կոնվենցիաները և դրանց Լրացուցիչ արձանագրությունները, բովանդակում են բավականին ճշգրիտ և բազմաձևավալ կանոններ, որոնք, լինելով բազմակողմանի և մանրամասն ձևակերպված, բավականին հարմար են ուղղակի կիրառելու համար:

ՄՄԻ-ի նորմերի երկրորդ խմբին են դասվում նրանք, որոնց իրացումը պայմանավորված է ազգային իրավունքով և կախված է միջազգային պայմանագրի մասնակից պետության համապատասխան մարմինների կողմից ձեռնարկվող կազմակերպական միջոցառումներից: Նման նորմեր պարունակող պարտավորությունները ընդգծված են 1949 թ. ժնկի կոնվենցիաների 1-ին հոդվածում, համաձայն որի՝ «Բարձր պայմանավորվող կողմերը պարտավորված են ցանկացած հանգամանքներում պահպանել և ստիպել պահպանելու սույն կոնվենցիան»:

Լեի իրավաբան Կ.Դոժեհիցկին նման պարտավորությունները կոչում է «իրագործելի»⁴:

ժնկի կոնվենցիաներով սահմանված վերոնշյալ իրագործելի պարտավորությունն ընդլայնվեց 1977 թ. I Լրացուցիչ արձանագրության 80-րդ հոդվածով, որը սահմանում է՝

«1. Բարձր պայմանավորվող կողմերը և ընդհարման մեջ գտնվող կողմերը անհապաղ կձեռնարկեն բոլոր անհրաժեշտ միջոցները՝ կոնվենցիաներով և սույն արձանագրությամբ իրենց վրա դրված պարտականությունները կատարելու համար:

2. Բարձր պայմանավորվող կողմերը և ընդհարման մեջ գտնվող կողմերը հրամաններ և կարգադրություններ կանեն կոնվենցիաների և սույն արձանագրության իրագործման ապահովման նպատակով և վերահսկողություն կիրականացնեն դրանց կատարման նկատմամբ»:

Ինչպես տեսնում ենք, իրագործելի պարտավորությունների բովանդակության

¹ Տե՛ս **Drzewicki K.** National legislation as a Measure for implementation of International Humanitarian Law. էջ 110:

² Տե՛ս **David E.** Principes de droit des conflits armes. էջ 164:

³ Տե՛ս **David E.** Le droit a la santé comme droit de la personne humaine // R.Q.D.I., 1985, էջեր 90-95:

⁴ Տե՛ս **Drzewicki K.** National legislation as a Measure for implementation of International Humanitarian Law// Implementation of International Humanitarian Law. էջեր 110-111:

զլխավոր հատկանիշն այն է, որ համապատասխան ազգային օրենսդրության ընդունումը պետք է ճանաչվի մասնակից պետությունների հիմնական պարտավորություններից մեկը:

Որոշ երկրներում միջազգային պայմանագիրը դառնում է ազգային իրավունքի մաս, ներպետական իրավունքի գործող աղբյուր, որը հիմք է դառնում ազգային դատարանների համար վեճերը լուծելիս: Այդպիսի երկրներից են՝ Մեծ Բրիտանիան, Կանադան, Իսրայելը, ԱՄՆ-ը, Ֆրանսիան, Բելգիան, Նիդերլանդները, Շվեդիան, Լիտվան և այլն:

Մի շարք երկրներում, ինչպիսիք են, օրինակ, Մեծ Բրիտանիան, Կանադան, Իսրայելը, միջազգային պայմանագրային նորմերի ընդունումը տեղի է ունենում հատուկ իրավական ակտ ընդունելով, որում վերաշարադրվում են միջազգային պայմանագրի դրույթները, կամ ընդունվում է պայմանագրի դրույթները հրապարակելու մասին իրավական ակտ¹:

Նաև կան երկրներ, որտեղ միջազգային պայմանագրերն ազգային օրենսդրության հանդեպ ունեն գերակա ուժ: Այդպիսի երկրներից են Գերմանիան, Իտալիան, Թուրքիան, Թուրքմենստանը, Ուզբեկստանը: Մյուսները՝ ինչպես օրինակ, Ռուսաստանը, ԱՄՆ-ը, Ֆրանսիան, ճանաչում են միջազգային պայմանագրերի առաջնայնությունը կամ ազգային օրենսդրության հանդեպ համահավասարությունը:

«Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են, և եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը:

«Միջազգային պայմանագրերի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության սահմանված կարգով ուժի մեջ մտած միջազգային պայմանագիրը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն է, և դրանց նորմերը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործում են անմիջականորեն:

Այսպիսով, խորհրդարանի կողմից պայմանագիրը վավերացնելու հանգամանքով պայմանավորված՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ոչ միայն ճանաչում է պայմանագրերի պարտադիր բնույթը, այլև դրանք ուղղակիորեն դիտում է որպես իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մաս՝ ընդունելով դրանց գերակայությունը ազգային օրենսդրության նկատմամբ:

Ազգային օրենսդրությունը պետք է կազմի ՄՄԻ-ի պատշաճ իմպլեմենտացիան երաշխավորող միջոցների ընդհանուր ծավալի մեծ մասը, իսկ ՄՄԻ-ի կիրառումը հիմնականում կախված է դրա կանոնները ազգային իրավունք ներառելու արդյունավետությունից: Ընդ որում, ակնկալելի վերջնական նպատակը ՄՄԻ-ի և բոլոր երկրների ազգային օրենսդրությունների լիարժեք համապատասխանեցումն է, որը պետք է իրականացվի խաղաղ ժամանակ²:

Ինչպես արդեն ասվել է, իմպլեմենտացիայի մեխանիզմը ներառում է նաև պետական մարմինները, որոնք իրավասու են իրագործել միջազգային իրավունքից բխող պարտավորությունները: Պետությունները որպես կանոն օրենսդրորեն սահմանում են իմպլեմենտացիայի հատուկ մարմինների համակարգը և կանոնակարգում իմպլեմենտացիայի ուղղությամբ պետական մարմինների պարտականությունները: Սովորաբար դրանք այն պետական մարմիններն են (երկրի ղեկավարները,

¹ Տե՛ս **Калугин В.** Механизм имплементации норм МГП на внутригосударственном уровне //Беларусский журнал международного права и международных отношений. N 1. // evolution.info/content/view/336151.

² Նույն տեղում, էջ 110.

խորհրդարանները և կառավարությունները), որոնք իրենց իրավասության շրջանակում իրականացնում են արտաքին հարաբերությունները:

Միջազգային իրավունքի իմպլեմենտացիայի հարցում կարևոր դերակատարություն ունի ներպետական իրավակիրառ պրակտիկան, որի միջոցով իրականացվում է միջազգային իրավունքի նորմերի հարմարեցման գործընթացը: Այն կոչված է լուծելու միջազգային իրավունքը ներպետական փոփոխվող պայմաններին հարմարեցնելու, միջազգային պայմանագրերից բխող պարտավորությունների իրագործումն ապահովող միջազգային և ներպետական նորմերը համաձայնեցված կիրառելու խնդիրները:

Այս առումով պրոֆեսոր Ի. Ի. Լուկաշուկը նշում է. «Կիրառման պրակտիկան, ավելի ճիշտ՝ նորմի չկիրառումը, կարող է հանգեցնել դրա սառեցմանը, որի դեպքում դրա գոյությունը ձևական բնույթ է կրում: Մյուս կողմից՝ պրակտիկան ձևական շրջանակից դուրս նորմին կարող է տալ իրական բովանդակություն: Նորմը հնարավորություն է, որը սուբյեկտների ջանքերի շնորհիվ կարող է իրականություն դառնալ»¹:

Իրավակիրառ պրակտիկան իրավասու մարմինների իշխող գործունեության միասնություն է, որն ուղղված է անհատական կոնկրետ կարգադրերի ընդունմանը և մշակված է իրավական փորձի նման գործունեության ընթացքում²: Հենց փորձն է, որ ապահովում է կիրառման ենթակա իրավական նորմի ընտրությունը, հնարավորություն է տալիս կուտակված փորձի հիման վրա միջազգային և ազգային իրավունքի նորմերի մեկնաբանմամբ լուծելու այս կամ այն իրավիճակներում ծագած խնդիրները:

Ազգային իմպլեմենտացիայի մեխանիզմի կարևոր տարրերից են նաև ներպետական մակարդակով կիրառվող կազմակերպական միջոցները, որոնք կարող են սահմանվել միջազգային պայմանագրով, ինչպես նաև որոշվել ինքնուրույն՝ ներպետական մակարդակով: Այդ միջոցներին են դասվում ազգային օրենսդրության վերլուծությունը՝ ՄՄԻ-ի նորմերին համապատասխանելու տեսանկյունից, տարատեսակ խորհրդակցությունների և սեմինարների անցկացումը, ՄՄԻ-ի վերաբերյալ գիտելիքների տարածումը, միջազգային իրավունքի դրույթների իրականացման մասին տեղեկացնելը և այդ ուղղությամբ այլ նյութատեխնիկական գործողությունները:

Մի շարք դեպքերում կարող են ստեղծվել միջգերատեսչական հանձնաժողովներ կամ ՄՄԻ-ի նորմերի իմպլեմենտացիայի ոլորտի պետական կառավարման այլ մարմիններ: Ըստ ԿԽՄԿ ՄՄԻ-ի խորհրդակցական ծառայության տվյալների՝ 2014 թ. դրությամբ 102 պետություն ստեղծել են ազգային կոմիտեներ կամ ՄՄԻ-ի այլ ազգային մարմիններ³:

Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի և միջազգային մարդասիրական իրավունքի ոլորտները կարգավորող միջազգային պայմանագրերի մեծ մասին⁴, սակայն առ այսօր միջազգային խաղաղությունն ու անվտանգությունը պահպանելու միակ միջոցը միջազգային մարդասիրական իրավունքի պայմանագրային և սովորութային նորմերը ազգային իրավական համակարգեր ներդրելն ու դրանք անշեղորեն կատարելու նպատակով համապատասխան ներպետական գործուն մեխանիզմ ստեղծելն է:

Միջազգային իրավունքի, այդ թվում ՄՄԻ-ի նորմերի, ներպետական իմպլեմեն-

¹ Տե՛ս **И. М. Лукашук**, Международное право: Общая часть, Учебник для вузов, М., 1997, М., էջ 196:

² Теория государства и права: Курс лекций. Под. ред. И. М. Метузова.

³ https://www.icrc.org/rus/assets/files/2013/list_of_ncs_rus-2013.pdf

⁴ Տե՛ս Հավելված 1:

տացիայի մեխանիզմի առկայությունն ապահովում է միջազգային ստանձնած պարտավորությունների լիարժեք, բազմակողմանի և ժամանակին կատարումը:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ թեև միջազգային պայմանագրերով ստանձնած պարտավորությունները կատարելու ուղղությամբ հանրապետությունում ձեռնարկվում են բավականին ծավալուն գործընթացներ, որոնք հիմնականում դրսևորվում են ներպետական մակարդակով կամ այլ պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների հետ համագործակցության շրջանակներում իրականացվող պետության իրավական և կազմակերպական գործունեությամբ, այդուհանդերձ պետք է արձանագրել, որ ՄՄԻ-ի փոխակերպման գործընթացը բավականին դանդաղ է:

Հայաստանում ՄՄԻ-ի իմպլեմենտացիայի գործընթացի զարգացմանն է անդրադարձել Միջազգային իրավունքի հայկական ընկերակցությունը միջազգային պայմանագրերի դրույթները ՀՀ օրենսդրության մեջ փոխակերպելու վիճակի և դրանց կատարման վերաբերյալ համեմատական վերլուծությունում:

Եզրակացության մեջ ընկերության խորհրդի նախագահը նշում է. «Ուսումնասիրությունը ցույց է տվեց, որ լուրջ թերություններ և բացթողումներ կան ՀՀ միջազգային պայմանագրային պարտավորությունները ՀՀ ազգային օրենսդրության մեջ փոխակերպելու հարցում»¹:

Համեմատական վերլուծությամբ մատնանշվել են 2000 թ. դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ միջազգային պայմանագրերի, այդ թվում նաև ՄՄԻ-ի ոլորտում, փոխակերպման հետ կապված իրավական և կազմակերպական բնույթի թերություններն ու բացթողումները:

Հանրապետությունում ՄՄԻ-ի կատարման ուղղությամբ վերջին 14 տարիների զարգացումներն ուսումնասիրելու համար Միջազգային իրավունքի հայկական ընկերակցության վերլուծությունը սույն ուսումնասիրության համար բավականին կարևոր համեմատական հիմք է, և այդ առումով հարկ է նշել, որ ՄՄԻ-ի շրջանակներում հանրապետության ստանձնած պարտավորությունները պատշաճ կատարելուն ուղղված եզրակացության մեջ նշված դիտողություններն ու առաջարկությունները մեծ մասամբ հաշվի են առնվել, և ներպետական օրենսդրության մեջ կատարվել են բավականին ծավալուն փոփոխություններ և լրացումներ:

1949 թ. ժնկի կոնվենցիաներով և I Լրացուցիչ արձանագրությամբ սահմանվել են ներպետական մակարդակով մի շարք կազմակերպական միջոցներ, որոնց ձեռնարկումը նպաստում է ՄՄԻ-ի նորմերի իրացմանը, ուստի և պարտադիր են մասնակից պետությունների համար: Այդ միջոցներից են Կոնվենցիաների և I Լրացուցիչ արձանագրության մասին գիտելիքների տարածումը, պետական մարմինների համապատասխան ներկայացուցիչների հատուկ ուսուցումը, ՄՄԻ-ի կիրառումն ապահովելու նպատակով հատուկ անձնակազմի նախապատրաստումը, հրամանատարների պարտականությունների սահմանումը, իրավաբան-խորհրդատուների գործառույթների սահմանումը, ՄՄԻ-ի խախտումները կանխելու ուղղված վերահսկողական միջոցառումները և այլն:

Վերոնշյալ կոնվենցիոն նորմերի կատարման մասով պետք է նշել, որ հանրապետության քաղաքացիական բնակչությանը ՄՄԻ-ի հիմնական սկզբունքներին ծանոթացնելու համար անհրաժեշտ միջոցների ձեռնարկումը խոչընդոտող հանգամանքների բացակայության պարագայում, այդուհանդերձ առայսօր ՄՄԻ-ի ուսուցու-

¹ Եզրակացություն ՀՀ մասնակցությամբ միջազգային պայմանագրերի դրույթները ՀՀ օրենսդրության մեջ փոխակերպելու վիճակի և դրանց կատարման վերաբերյալ// Միջազգային իրավունքի հայկական ընկերակցություն, 2000, էջ 4:

ըն իրականացվում է միայն հանրապետության համալսարանների իրավագիտության ֆակուլտետներում՝ միջազգային իրավունք առարկայի շրջանակներում, և ռազմաուսումնական հաստատություններում: Մինչդեռ հարկ է նշել, որ ճիշտ այնպես, ինչպես խաղաղ ժամանակ պետությունները զինում, ուսուցանում և վարժեցնում են իրենց զինված ուժերին, պետք է նաև տարածեն ՄՄԻ-ի մասին գիտելիքները, քանի որ զինված ընդհարման ժամանակ այդ գիտելիքների տարածումն արդեն ժամանակավրեպ է և անարդյունավետ:

ՄՄԻ-ի նորմերի կատարումն ապահովելու հարցում առաջնային նշանակություն ունեն զինվորական հրամանատարների վրա դրված պարտավորությունների սահմանումը, ինչպես նաև այդ պարտավորությունների անվերապահ կատարումն ապահովող իրավական և կազմակերպական միջոցների ձեռնարկումը:

I-ին Լրացուցիչ արձանագրության 87-րդ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ հրամանատարները պարտավոր են կանխել իրենց ենթակայության տակ գտնվող անձանց կողմից կոնվենցիաների և I-ին Լրացուցիչ արձանագրության հնարավոր խախտումները:

Հոդվածի 2-րդ կետը մասնավորապես սահմանում է. «...կողմերը պետք է պահանջեն, որպեսզի հրամանատարները, իրենց վրա դրված պատասխանատվության սահմաններում միջոցներ ձեռնարկեն, որպեսզի իրենց ենթակա զինված ուժերի կազմի մեջ մտնող անձինք իմանան այն պարտականությունները, որոնք նրանց վրա դրվում են կոնվենցիաներով և սույն արձանագրությամբ»

Այսպիսով հրամանատարը պատասխանատվություն է կրում իր ենթակաների՝ ՄՄԻ-ի նորմերի մասին տեղեկացված չլինելու հետևանքով կատարած խախտումների համար, ուստի և հանդիսանում են վերահսկողական համակարգի հիմքը, այն համակարգի, որը պետք է սահմանեն պայմանավորվող և հակամարտող կողմերը:

Վերոգրյալը նաև նշանակում է, որ զինվորական հրամանատարների պարտավորությունները չեն սահմանափակվում ՄՄԻ-ի նորմերի կատարման վերահսկմամբ և դրանց խախտողների հանդեպ պատժամիջոցների կիրառմամբ. վերջիններս պարտավոր են նաև իրենց անձնակազմի շրջանում տարածել ՄՄԻ-ի մասին գիտելիքներ:

Զինված ուժերում ՄՄԻ-ի կատարման ու պահպանման հարցում զինվորական հրամանատարների դերակատարության մասին խոսելիս հարկ է նշել նաև այն, որ խախտումների կանխման հարցում հրամանատարի դերը սահմանափակվում է կարգապահական և կանխարգելիչ բնույթի միջոցների կիրառմամբ:

ՄՄԻ-ի նորմերի կատարումն ապահովելու արդյունավետ միջոցներից է զինված ուժերում իրավախորհրդատուների առկայությունը, ինչն ուղղակիորեն սահմանված է I Լրացուցիչ արձանագրության 82-րդ հոդվածով: Նրանց դերը կոնվենցիաների և I Լրացուցիչ արձանագրության կիրառման վերաբերյալ զինվորական հրամանատարներին անհրաժեշտության դեպքում համապատասխան խորհուրդներ տալն է և այդ հարցի առթիվ զինված ուժերում համապատասխան ուսուցում անցկացնելը:

1996 թ. դեկտեմբերի 3-ի N 99 օրենքով հաստատված՝ ՀՀ ներքին ծառայության կանոնադրքի 104 հոդվածով սահմանված է գնդի հրամանատարի սոցիալ-իրավական աշխատանքի գծով օգնական-սպայի պարտավորությունները: Համաձայն հոդվածի 1-ին պարբերության սոցիալ-իրավական աշխատանքի գծով օգնական-սպան պարտավոր է «զորամասի մյուս ծառայությունների հետ համատեղ մշակել և իրականացնել զորամասում օրինականության պահպանման ապահովմանն ուղղված միջոցառումներ, միջոցներ ձեռնարկել ՀՀ գործող օրենսդրության և այլ գերատեսչական նորմատիվ ակտերի խախտումների կանխման համար»: Իսկ հոդվածի վերջին

պարբերության համաձայն՝ սպան պարտավոր է նաև աշխատանք կատարել միջազգային մարդասիրական իրավունքի իրավական քարոզչության ուղղությամբ:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ զինված ուժերում սոցիալ-իրավական աշխատանքի գծով օգնական-սպայի նշանակությունն ու նրան օրենսդրորեն ամրագրված պարտականությունները ՄՄԻ-ի կատարումն արդյունավետ ապահովելու առումով չեն համապատասխանում I կրացուցիչ արձանագրության 82-րդ հոդվածով նախատեսված զինված ուժերում իրավախորհրդատուների դերակատարությանը:

Ելնելով այն նախադրյալից, որ ՀՀ ՋՈՒ զորամիավորման հրամանատարի սոցիալ-իրավական աշխատանքի գծով օգնական-սպայի հաստիքները համալրված են բարձրագույն կրթությամբ իրավաբաններով, որոնք տիրապետում են ՄՄԻ-ի դիսցիպլինին, հետևաբար վերջիններիս պարտականությունների օրենսդրական սահմանումը, ՄՄԻ-ի նորմերին համապատասխանեցումը կնպաստեն ոչ միայն ՄՄԻ-ի մասին գիտելիքների տարածմանը, այլ նաև այդ գիտելիքների գործնական կիրառմանն ու ՄՄԻ-ի խախտումների կանխարգելմանը:

Բացի այդ հրամանատարների համար նախատեսված դասընթացների ծրագրով սահմանված՝ ՄՄԻ-ի մի քանի դասաժամերը բավական չեն զինված ուժերում ՄՄԻ-ի նորմերի անվերապահ կատարումն ապահովելու համար, ուստի զինված ուժերի իրավախորհրդատուների մասնակցությունը գործողությունների պլանների քննարկմանը կարող է նպաստել իրավական դրույթների ավելի արդյունավետ իրագրվմանը հրամանատարական կազմին ավելի կարճ ժամանակահատվածում:

Չինված ընդհարումների ժամանակ մարդու իրավունքների լուրջ խախտումները կանխելու հարցում կարևոր դերակատարություն ունի 1998 թ. Միջազգային քրեական դատարանի (ՄՔԴ) կանոնադրության (Հռոմի ստատուտի) դրույթների իմպլեմենտացիան ազգային օրենսդրություն:

ՄՔԴ-ն պետությունների ինքնիշխանության ուժով և կամավորության հիման վրա ստեղծված միջազգային կառույց է, որը կոչված է անձանց՝ սահմանված միջազգային ընթացակարգով քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն, այդ թվում նաև՝ զինված ընդհարումների ժամանակ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները խախտելու մեջ մեղադրվող անձանց:

ՄՔԴ-ն կարևորագույն միջոց է միջազգային ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց դատապարտելու և անպատժելիության մթնոլորտը վերացնելու գործում: Դատարանը ոչ թե փոխարինում, այլ լրացնում է քրեական արդարադատության ազգային համակարգը: Դատարանին ընդդատյա են ներկայումս մարդկության պատմությանը հայտնի ամենադաժան և ծանր հանցագործությունները՝ ցեղասպանությունը, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները, պատերազմական հանցագործությունները, ագրեսիայի հանցագործությունը:

ՄՔԴ-ի կանոնադրությունը միջազգային պրակտիկայում մինչ օրս նմանը չունեցող փաստաթուղթ է, որը շոշափում է այդ մարմնի գործունեության իրականացմանն առնչվող նյութական, դատավարական, ընթացակարգային խնդիրները:

Կանոնադրությունը ընդունվել է 1998 թ. հուլիսի 17-ին և ուժի մեջ է մտել 2002 թ. հուլիսի 1-ին: 2013 թ. դեկտեմբերի դրությամբ այն ստորագրվել է 139 և վավերացվել 122 պետության կողմից¹:

Յուրաքանչյուր պետություն ազատ է իմպլեմենտացիայի մոտեցումների ընտրության մեջ, եթե այն հետապնդում է միջազգային պարտավորությունները բարեխղճորեն կատարելու նպատակ:

Ընդհանուր առմամբ Կանոնադրությունը բոլոր մասնակից պետությունների հա-

¹ Տե՛ս <http://ru.wikipedia.org/>

մար ստեղծում է միջազգային արարքների համընդհանուր քրեականացման մոդել՝ ազգային քրեաիրավական համակարգերի համապատասխան մասերի միավորմամբ¹:

Հայաստանը ՄՔԴ-ի կանոնադրությունը ստորագրել է 1999 թ. հոկտեմբերի 1-ին, սակայն առայսօր այն չի վավերացրել:

Կանոնադրության դրույթները Հայաստանի ազգային օրենսդրություն ներմուծելու համար պետք է լուծվի երեք հիմնական խնդիր. վերացվեն երկրի սահմանադրական նորմերի և ՄՔԴ կանոնադրության հնարավոր հակասությունները, համապատասխանեցվեն ազգային քրեական օրենսդրությանը, և ստեղծեն համապատասխան իրավական բազա ՄՔԴ-ի հետ արդյունավետ համագործակցության համար:

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրական դատարանն օրենքով սահմանված կարգով մինչև միջազգային պայմանագրի վավերացումը որոշում է նրանում ամրագրված պարտավորությունների համապատասխանությունը Սահմանադրությանը: Հետևապես, միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել, եթե դրանք հակասում են Սահմանադրությանը: Այդ իսկ պատճառով ՄՔԴ ստատուտի վավերացման վերը թվարկված խնդիրներից առաջնայինը Կանոնադրության սահմանադրական վերահսկողության հարցն է:

Կանոնադրության վավերացման գործընթացում իրավական տեսանկյունից ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ Հայաստանը, ինչպես և պայմանագրի այլ կողմերը, Կանոնադրության բովանդակության վերաբերյալ վերապահումներ անել չի կարող, քանի որ դա Կանոնադրությամբ արգելված է: Սակայն Հայաստանը Կանոնադրությանը միացել է հայտարարությամբ, քանի որ դրա 124 հոդվածը մասնակից պետություններին թույլ է տալիս հայտարարել, որ տվյալ պետության համար Կանոնադրությունը ուժի մեջ մտնելուց հետո յոթ տարվա ընթացքում ՄՔԴ-ի իրավասությունը չի ընդունվում կանոնադրության 8-րդ հոդվածով սահմանված հանցագործությունների կատեգորիաների նկատմամբ:

Բացի այդ, փորձը ցույց է տալիս, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից երկկողմ միջազգային պայմանագրերի դրույթները ՀՀ Սահմանադրությանն անհամապատասխանություն հայտնաբերելու բոլոր դեպքերում էլ այդ պայմանագրերի հետագա վավերացման հարցը լուծվել է պայմանագրերի համապատասխան դրույթներում փոփոխություններ կատարելու և դրանց դրույթները ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանեցնելու միջոցով:

Իրավիճակը բոլորովին այլ է միջազգային բազմակողմ պայմանագրերի պարագայում, տվյալ դեպքում՝ ՄՔԴ-ի կանոնադրության և ՀՀ Սահմանադրության միջև հակասության (ների) առկայության դեպքում դրա(նց) հարթեցման խնդրի կարգավորումը:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2004 թ. օգոստոսի 13-ին կայացրած որոշման համաձայն՝ ՄՔԴ-ի կանոնադրության նախաբանի 10-րդ մասը և 1-ին հոդվածը, առ այն, որ ՄՔԴ-ն լրացնում է ներպետական քրեական իրավագործության մարմինները, չի համապատասխանում ՀՀ Սահմանադրության 91 և 92 հոդվածներին: Ինչպես նաև ՄՔԴ-ի կանոնադրության 105 հոդվածի դրույթներով ստանձնած պարտավորությունները, որոնցով բացառվում է դատապարտված անձանց ներպետական ընթացակարգով ներման իրավունքի և համաներման հնարավորության իրացումը, չեն համապատասխանում ՀՀ Սահմանադրության 40 հոդվածի, 55-րդ հոդվածի 17 կետի և 81-դ հոդվածի 1-ն կետի պահանջներին:

¹ Стѣн Е.Н Трикоз, Перспективы присоединения РФ к Римскому Статуту международного уголовного суда//Журнал Российского права. 2007, № 12, էջ 133:

ՄՔԴ կանոնադրության և ՀՀ Սահմանադրության վերոնշյալ հակասությունների իրողության պարագայում ՄՔԴ-ի կանոնադրության վավերացումը հնարավոր կլինի միայն ՀՀ Սահմանադրության մեջ որոշակի փոփոխություններ կատարելու դեպքում:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ հիշյալ որոշմամբ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը արձանագրել է. «Հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 6-րդ մասի դրույթները, ՀՀ Սահմանադրական դատարանը՝ ելնելով նաև միջազգային իրավակիրառ պրակտիկայից, հնարավոր է համարում ՀՀ Սահմանադրության այնպիսի փոփոխություն կամ լրացում, որը կձանաչի ՄՔԴ Կանոնադրությամբ նախատեսված պարտավորությունները, կամ այդ Դատարանի իրավագործությունը՝ որպես ներպետական դատական համակարգը լրացնող մարմին»:

ՄՄԻ-ի շատ դրույթներ հստակ պահանջում են դրանց կիրառման ուղղությամբ ազգային մակարդակով միջոցների ձեռնարկում, ինչը լիովին բխում է Վիեննայի կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածի պահանջներից, համաձայն որի՝ «Յուրաքանչյուր գործող պայմանագիր պարտադիր է դրա մասնակիցների համար և պետք է նրանց կողմից բարեխղճորեն կատարվի»:

Նշված դրույթը համապատասխանում է զինված հակամարտությունների մարդասիրական պաշտպանության հատուկ պահանջներին, որոնց կատարումը դժվար է պատկերացնել առանց միջազգային և ազգային մակարդակներով հստակ սահմանված օրենսդրական և կազմակերպական միջոցների ձեռնարկման:

Այսպիսով, պրակտիկ և տեսական ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս եզրահանգելու, որ ներկա դրությամբ ՄՄԻ-ն կարևորագույն խնդիրը ռազմական գործողությունների ժամանակ մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանն ուղղված իրավանորմների իրագործումն է: Այս առումով Հայաստանի համար առավելապես կարևոր նշանակություն ունեն կազմակերպական և լուսավորական բնույթի միջոցների կատարելագործումը, ինչն ուղղակիորեն նպաստում է ՄՄԻ-ի մասին գիտելիքների տարածմանը, ՄՄԻ-ի իմպլեմենտացիայի գործընթացը վերահսկող հատուկ մարմինների ստեղծումը, ՄՔԴ կանոնադրությունը վավերացնելու նպատակով ներպետական օրենսդրությունը փոփոխելու և լրանշակելու ուղղությամբ համապատասխան միջոցների ձեռնարկումը, ինչպես նաև արդեն իսկ ստեղծված իրավական բազայի համապատասխանեցումը ՄՄԻ-ի արդի պահանջներին:

СРЕДСТВА ИМПЛЕМЕНТАЦИИ МГП В НАЦИОНАЛЬНУЮ ПРАВОВУЮ СИСТЕМУ И ИХ ОСОБЕННОСТИ

Нарине Карапетян

*Соискатель кафедры европейского и международного права ЕГУ,
Старший офицер Юридического управления МО, подполковник*

Несмотря на постоянное и значительное усовершенствование международно-правовой базы как на международном уровне, так и на уровне национального законодательства тем не менее, в последнее время во время вооруженных конфликтов, вспыхивающих в разных частях мира, регистрируются крупномасштабные нарушения как международного гуманитарного права так и прав человека, которые зачастую остаются безнаказанными, что и обостряет необходимость осуществления принятых государствами мирового сообщества обязательств в сфере МГП.

В статье исследуются примеры разных стран по внедрению обычных и договорных норм МГП в национальные правовые системы и созданию действующих правовых механизмов, способствующих неуклонному выполнению норм и принципов МГП.

Автор затрагивает вопросы внедрения конвенционных средств по имплементации МГП в правовую систему Республики Армения, а так же проблемы как правового так и организационного характера в сфере имплементации МГП.

METHODS AND FEATURES OF IMPLEMENTATION THE IHL IN THE NATIONAL LEGAL SYSTEM

Narine Karapetyan

*Applicant of the YSU Chair of European and International Law,
Senior officer of the Legal Department of the MOD,
Lieutenant Colonel*

Despite the constant and significant improvement in the international legal framework at the international level and at the level of national legislation however, recently during armed conflict breaking out in various parts of the world, recorded large-scale violations of both international humanitarian law and human rights which often go unpunished, and that exacerbates the need for the international community adopted by States of obligations in the field of IHL.

The article examines examples from different countries for the implementation of customary and treaty IHL into national legal systems and the establishment of effective legal mechanisms to facilitate the steady implementation of the norms and principles of international humanitarian law.

The author touches upon the issues of introduction of conventional tools for the implementation of IHL in the legal system of the Republic of Armenia, as well as problems such as legal and organizational measures in the implementation of IHL.

Բանալի բառեր – զինված ընդհարում, ՄՄԻ-ի իմպլեմենտացիա, ՄԲԴ Կանոնադրություն, փոխակերպման մեխանիզմներ, ՄՄԻ-ի սկզբունքներ, զինվորական հանցագործություններ, ներպետական իրավական համակարգ

Ключевые слова – вооруженный конфликт, реализация норм МГП, Статут МУС, механизмы имплементации МГП, принципы МГП, военные преступления, национальная правовая система.

Key words – armed conflict, the implementation of IHL, the ICC Statute, the mechanisms of implementation of IHL, the principles of IHL, war crimes, the national legal system.